

С. Я. Новікаў

НЯМЕЦКІЯ ТРАФЕЙНЫЯ ДАКУМЕНТЫ
АБ НАЦЫСЦКІМ ГЕНАЦЫДЗЕ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў 1942 г.
(на матэрыялах калекцыі НАРБ “Александрыйскія мікрафільмы”)*

В статье анализируется источниковедческий потенциал немецких трофейных документов НАРБ, прежде всего из малоизвестной коллекции «Александрийские микрофильмы» по истории Беларуси в годы Великой Отечественной войны. Впервые вводятся конкретные сведения о последствиях проведения германской оккупационной властью, в том числе охранными частями вермахта, подразделениями полиции, среди них местной полиции и СД, полевой жандармерии карательных акций на оккупированной белорусской территории в течение нескольких последующих месяцев 1942 г., когда в конце марта и начале апреля в районе Глуск–Паричи–Октябрьский была проведена первая пилотная «антипартизанская акция». Показано, что проведенные акции являлись преступными по своей сути и одновременно прямыми актами геноцида гражданского населения, основой его полного или частичного физического уничтожения, характеризуя в целом противозаконные действия германских захватчиков в рамках выполнения нацистских планов массового уничтожения славянского населения на востоке.

У цяперашні час, калі ў нашай краіне набывае тэндэнцыя да актыўнага ўвядзення ў навуковы зварот новых дакументальных крыніц [1; 2; 3], у тым ліку асобных нямецкамоўных матэрыялаў [1, с. 35; 41; 42; 50; 51; 52; 53; 60; 61; 2, с. 19; 3, с. 27–29; 31; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 66; 67; 68], перад гісторыкамі і шырокай чытацкай аўдыторыяй адкрываюцца ўнікальныя магчымасці для аб’ектыўнага даследавання вельмі складаных аспектаў рэгіянальнага ўзроўню ваеннай гісторыі Беларусі 1941–1944 гг. У пераліку такіх няпростых і супярэчлівых тэм да гэтага часу застаецца праблема ўсебаковага асвятлення наступстваў нацысцкай палітыкі генацыду грамадзянскага насельніцтва на акупаванай беларускай тэрыторыі, дзе германскія вайсковыя часці, падраздзяленні паліцыі і СД, палявыя і мясцовыя камендатуры, службы тайнай палявой паліцыі рэгулярна праводзілі карныя акцыі, вынікам якіх стала гібель соцень тысяч людзей рознага ўзросту, у тым ліку жанчын, старых, дзяцей. Матэрыялы шматлікіх нямецкіх трафейных дакументаў (фонды часткі з іх на цяперашні час захоўваюцца ў НАРБ) садзейнічаюць данясенню да людзей гістарычнай праўды аб тых жахлівых падзеях.

Звернемся да малавядомай не толькі для шырокай чытацкай аўдыторыі, але і для прафесійных ваенных гісторыкаў нямецкай калекцыі “Александрыйскія мікрафільмы”. Першаснае знаёмства з матэрыяламі фонду аўтару гэтых радкоў удалося ажыццявіць больш за два дзесяцігоддзі таму: на той час у беларускай гістарычнай навуцы адсутнічалі публікацыі на гэту тэму. Першыя з іх пабачылі навуковы свет на стыку 1990-х і нулявых гадоў, аднак былі апублікаваны не ў профільных гістарычных часопісах накіраваных на БГЧ, а ў навукова-тэарэтычным штоквартальніку “Весці Інстытута сучасных ведаў” [4, с. 60–69] і навукова-метадычным штоквартальніку “Весці Беларускага дзяржаўнага

---

* Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь.

педагогічнага ўніверсітэта” [5, с. 149–152]. Калі другі артыкул закранаў гістарычныя падзеі пачатковага перыяду Вялікай Айчыннай вайны, раскрываючы некаторыя з іх, што мелі месца на тэрыторыі Беларусі, дык першы цалкам прысвячаўся гісторыі паходжання дакументальнай калекцыі, а таксама часткова археаграфічнаму аналізу яе зместу, раскрыццю факталагічнага патэнцыялу і паказу важнасці гэтага ўнікальнага комплексу дакументальных матэрыялаў, захаваных на старонках “Александрыйскіх мікрафільмаў”, якія на той час у навуковай літаратуры атрымалі назву “Нацыянальная калекцыя” [Там жа, с. 149].

Узнікае правамернае пытанне: у чым жа на цяперашні час заключаецца гістарычнае значэнне гэтай калекцыі? Як адзначалася вышэй, у сучаснай беларускай гістарыяграфіі дадзеная тэма пакуль застаецца маладаследаванай. Адной з прычын гэтага становішча можна назваць той просты факт, што змест мікрафільмаў складаюць нямецкамоўныя дакументальныя матэрыялы, праца з якімі патрабуе валодання замежнай мовай. На наш погляд, другой актуальнай прычынай, якая ў апошні час пачала замінаць даследчыкам працу з самімі нямецкамоўнымі матэрыяламі, аўтар вылучыў бы знішчэнне асобных мікрафільмаў, асабліва негатыўнага характару. Іх практычна нельга прачытаць нават з дапамогай спецыяльнага апарата, паколькі якасць перазнятых дакументаў за больш чым паўстагоддзя істотна знізілася і працягвае губляцца. Таму ў бліжэйшы час можа скласціся сітуацыя, калі пры наяўнасці мікрафільма даследчыкам будзе амаль што немагчыма працаваць з ім пры вывучэнні падзей ваеннай гісторыі Беларусі. У выніку гэта можа азначаць нішто іншае як страту такой важнай замежнай крыніцы для даследавання розных пытанняў беларускага гістарычнага мінулага.

У гэтай сувязі зусім каратка нагадаем чытачу пра гісторыю ўзнікнення мікрафільмаў. Пачаць жа распавядаць пра “Александрыйскія мікрафільмы” хацелася б з назвы самой калекцыі. Паводле даследавання, праведзенага аўтарам гэтага артыкула, такую назву калекцыя атрымала ад горада Александрыя (на той час прыгарад Вашынгтона) у штаце Вірджынія, дзе пасля вывазу з нацысцкай Германіі знаходзіліся нямецкія трафейныя дакументы, з якім пачала працу Асацыяцыя амерыканскіх гісторыкаў Гарвардскага ўніверсітэта разам з Амерыканскім камітэтам па вывучэнні дакументаў вайны, Нацыянальным архівам і Цэнтрам архіўнага сэрвісу [4, с. 61–62]. Забягаючы наперад, заўважым, што, як ні дзіўна, вывезеным за акіян нямецкім дакументам было накіравана вярнуцца ў пасляваенную Германію як у арыгінальнай форме, так і на мікрафільмах. Пра гэта чытач можа знайсці неабходныя звесткі ў манаграфіі С. Я. Новікава “Эканамічная палітыка нацысцкай Германіі ў Беларусі 1941–1944 гг. (агляд крыніц і германскай гістарыяграфіі 1990-х гадоў)” [6, с. 35–49]. Апроч таго, важна памятаць, што фарміраванне нацыянальнай калекцыі мікрафільмаў з’яўлялася спецыяльнай задачай секцыі гісторыі Вялікай Айчыннай вайны Інстытута гісторыі партыі пры ЦК КПБ. У выніку цягам 1970-х гадоў ваенныя гісторыкі П. П. Ліпіла, В. П. Раманоўскі і А. В. Сямёнава наведалі Патсдам, дзе здолелі зрабіць тэматычную падборку мікрафільмаў і ўкамплектаваць

цэлую калекцыю ў агульнай колькасці 279 мікрафільмаў [4, с. 67]. Заўважым, што на цяперашні час у нацыянальнай калекцыі на ўліку знаходзіцца 292 мікрафільмы.

Не менш цікавай для чытача можа з’яўляцца колькасная характарыстыка саміх мікрафільмаў, якія, насамрэч, уяўляюць сабой фотаплёнку рознай даўжыні, накручаную на ролікавую бабіну. Па нашых падліках, нацыянальная калекцыя, якая цяпер захоўваецца ў фондах НАРБ, складае 6 296 пагонных метраў у даўжыню, або больш за 6 км. Самым доўгім можна лічыць мікрафільм пад уліковым № 79: пры агульнай колькасці ў 1 862 кадры даўжыня на ім перавышае 37 пагонных метраў, у той час як самым кароткім з’яўляецца мікрафільм даўжынёй у 52 кадры, г.зн. роўна 1,6 м. Заўважым, што ў калекцыі большасць мікрафільмаў перавышае 1 000 кадраў, ці стандартных уліковых старонак, гэта азначае, што кожны з гэтых ролікаў мае даўжыню больш за 20 м. Агульная колькасць уліковых старонак, захаваных на мікрафільмах, складае амаль 315 000 уліковых лістоў [4, с. 68].

Аналіз агульнага зместу дакументальных матэрыялаў, выяўленых сярод трафейнай калекцыі па ваеннай гісторыі Беларусі, дае падставы сцвярджаць, што шматлікія з іх можна лічыць незаменнымі першакрыніцамі. Даступныя на цяперашні час для беларускіх даследчыкаў, яны ў поўным сэнсе ўтрымліваюць унікальныя гістарычныя звесткі аб ваеннай гісторыі Беларусі, істотна дапаўняюць ужо добра вядомую архівістам і гісторыкам крыніцазнаўчую базу, у дэталях раскрываючы яе на рэгіянальным ці лакальным узроўнях.

Дакументальныя матэрыялы нямецкай трафейнай калекцыі, прааналізаваныя скрозь прызму выяўлення звестак аб наступствах нацысцкай палітыкі генацыду грамадзянскага насельніцтва на акупаванай тэрыторыі Беларусі, пераканаўча сведчаць аб выяўленні доказнай часткі матэрыялаў у дачыненні да вынікаў знішчэння мірных людзей у ходзе карных аперацый у 1942 г. Намі разгледжаны змест 8 архіўных мікрафільмаў, з якіх мікрафільм пад № 101 утрымлівае 103 старонкі матэрыялаў Генеральнага плана “Ост” (Generalplan Ost) [7], вядомага ў выглядзе агульнай канцэпцыі палітыкі германізацыі з базавымі палажэннямі прававых, эканамічных і адміністрацыйных асноў адбудовы акупаваных усходніх тэрыторый.

Сярод іншых надзвычай важных дакументаў можна назваць зводкі падзей з тэрыторыі СССР (Ereignismeldungen aus der UdSSR), якія штодзённа дасылалі Айнзацкаманды (Einsatzgruppe B; Einsatzkommando 7a, 7b, 8, 9) у службу бяспекі Рэйха – РСХА (RSHA) у Берлін Рэйхсфюрару СС і начальніку германскай паліцыі. Некалькі мікрафільмаў (№ 131–134) утрымліваюць 195 зводак (№ 1 ад 23.06.41 г. і № 195 ад 24.04.42 г.) [8; 9; 10]. Сярод зводак найбольшую навуковую каштоўнасць маюць тыя данясенні, якія паказваюць злачынную дзейнасць Айзацгрупы “Б” на тэрыторыі Беларусі, у тым ліку прыводзяць дакладныя звесткі аб знішчэнні грамадзянскага насельніцтва, у першую чаргу беларускіх яўрэяў: так, паводле зводкі № 22 ад 14.07.41 г. было забіта 4 234 чалавек; праз 5 дзён гэта лічба дасягнула 7 620, на 31 ліпеня паводле зводкі № 39 колькасць ахвяр вырасла да 11 084, на 20.08.41 гэта лічба павялічылася да 16 964 чалавек, зводка № 82 утрымлівае звесткі пра 23 804 яўрэяў,

забітых да гэтага часу на тэрыторыі Беларусі. У зводцы № 97 ад 28 верасня 1941 г. пазначана, што на гэты момант былі забіты 30 094 чалавекі [11, S. 62]. Цікавыя звесткі ўтрымлівае зводка № 2 з занятых усходніх абласцей ад 8 мая 1942 г., у якой прыводзяцца звесткі аб разгроме падпольнага партыйнага камітэта г. Мінска. Гэты мікрафільм (№ 133–134) таксама дае магчымасць прааналізаваць падзеі з усходніх тэрыторый, якія мелі месца да пачатку жніўня 1942 г. У зводцы № 15 ад 7 жніўня 1942 г. разам з данясеннем з занятых усходніх абласцей прыводзіцца дадатковы матэрыял у дачыненні да тэрыторыі РСФСР.

Астатнія 7 мікрафільмаў ахопліваюць перыяд з пачатку вясны да сярэдзіны снежня 1942 г., калі на тэрыторыі Беларусі адбыліся амаль два дзясяткі карных аперацый, скіраваных супраць беларускіх партызан, у тым ліку: 7 насілі назву гарадоў Германіі, напрыклад, “Бамберг”, “Гамбург”, “ГанOVER”, “Нюрнберг”, “Мюнхен”, “Карлсбад”, “Патсдам”; 7 атрымалі назвы птушак, звяроў і насякомых – “Грыф”, “Балотная кветка”, “Арол”, “Дзядоўнік”, “Майскі жук”, “Чорна-бурая ліса”, “Смерць алень”; 2 – геаметрычныя назвы: “Трохвугольнік”, “Чатырохвугольнік”; 1 – насіла назву гаспадарчых заняткаў вяскоўцаў – “Позні збор ураджаю”; 1 аперацыя насіла жаночае імя “Фрыда” і інш. Такім чынам, з дакументальных звестак вынікае, што на працягу некалькіх месяцаў 1942 г. было праведзена амаль два дзясяткі карных аперацый, якія ахоплівалі тэрыторыю практычна ўсёй Беларусі: *Віцебска–Полацка* – у раёнах Асвеі, Расон, Дрысы, Ушач, Чашнікаў, Сянно, Ветрына, Шуміліна; *Оршы–Магілёва* – у раёнах Быхава, Чэрвеня, Беразіно, Краснаполля, Прапойска; *Бабруйска–Крычава* – у раёнах Любані, Азарыч, Глуска, Капаткевіч, Карпілаўкі, Жыткавіч, Хоцімска, Клімавіч, Мгліна і Суража [12; 13; 14; 15].

Матэрыялы ахопліваюць больш за 3 000 кадраў, ці традыцыйных аркушаў фармату А4. Некаторыя з іх утрымліваюць важныя гістарычныя звесткі, датычныя маштабаў правядзення карных аперацый, іх непасрэдных выканаўцаў, згадкі аб колькасці захопленых матэрыяльных трафеяў і людзей, у тым ліку лічбы пра колькасць забітых.

Так, сярод матэрыялаў мікрафільма пад № 115 захаваны данясенні на імя Рэйхсфюрара СС і начальніка германскай паліцыі аб барацьбе супраць партызан у ходзе антыпартызанскіх аперацый рознага маштабу, у тым ліку “Альберт”, “Мюнхен”, “Нюрнберг”, “Гамбург”. Так, карная аперацыя “Нюрнберг” працягвалася адзін тыдзень – з 23 па 29 лістапада 1942 г. – у раёне населенага пункта Дуброўка (на паўночны захад ад г. Глыбокае) з удзелам 1-й пяхотнай брыгады СС і 14-га паліцэйскага палка і іншых паліцэйскіх падраздзяленняў, якія у адпаведнасці з асобным загадам узначальвала спецыяльна створаная баявая група на чале з К. фон Готбергам – начальнікам СС і паліцыі Генеральнай акругі Беларусь. У данясенні паведамляецца пра ліквідацыю 2 974 чалавек, з якіх 1 826 з’яўляліся яўрэямі і 7 рома (цыганамі), сярод астатніх: 789 “бандытаў” і 353 “падазроных ў сувязі з партызанамі”. Карная аперацыя “Гамбург” цягнулася з 10 па 21 снежня 1942 г. у раёне трохвугольніка рэк Нёман – Шчара і г. Слоніма. Тут цягам 12 дзён 4 нямецкіх паліцэйскіх батальёны і 3 ахоўных калабаранцкіх батальёны забілі 6 172 мясцовых жыхара, сярод якіх 2 988 яўрэяў. Апроч таго, былі захоплены наступныя сельскагаспадарчыя

трафеі: 7 905 галоў буйной рагатай жывёлы, коней, авечак, свіней і 1 678 тон зерня. Таксама на старонках мікрафільма сустракаюцца іншыя важныя дакументы, напрыклад, радыёграма і дакладная на імя фюрара аб знішчэнні зондэркаманды пад камандаваннем Дзірлевангера некалькіх умацаваных партызанскіх лагераў на поўдзень ад Чэрвеня, звесткі пра хуткацечную карную аперацыю супраць партызан 1-й пяхотнай брыгады СС і зондэркаманды пад камандаваннем Дзірлевангра ў раёне на поўдзень ад Барысава. Завяршае мікрафільм дакладная на імя фюрара Рэйха аб выніках аперацыі, праведзенай супраць партызан 201-м паліцэйскім батальёнам за 20 км на поўнач ад Лепеля [12].

Звесткі аб выніках карных аперацый “Трыф” і “Карлсбад” даюць падставы ўбачыць іх наступствы на тэрыторыі аднаго лакальнага рэгіёна паміж паўночнымі гарадамі Оршай і Віцебскам з пэўным прамежкам часу. Аперацыя “Трыф”, адлюстраваная ў матэрыялах дакладной на імя фюрара, ладзілася цягам аднаго тыдня, з 14 па 20 жніўня 1942 г., з удзелам падраздзяленняў 286-й ахоўнай дывізіі, 2 паліцэйскіх палкоў і французскага батальёна. Вынікам правядзення гэтай карнай аперацыі стала лічба ў 1 395 чалавек, з якіх 796 мірных жыхароў і падазроных у партызанскай дзейнасці былі забіты, а менш значная колькасць – 599 былі захоплены ў якасці працоўнай сілы. У сярэдзіне кастрычніка ў гэтым жа раёне была праведзена яшчэ адна карная аперацыя пад назвай “Карлсбад” з удзелам 1-й пяхотнай брыгады СС і 1-га батальёна 14-га паліцэйскага палка і зондэркаманды пад камандаваннем Дзірлевангера. За гэты час былі забіты 1 051 чалавек, атрымана 178 адзінак зброі ў якасці трафeyaў. Таксама згадвалася аб гібелі 24 нямецкіх карнікаў, тады як у ходзе карнай аперацыі “Трыф” гэта лічба складала 26 карнікаў [13; 14].

Вывучэнне мікрафільмаў паказвае, што найбольш кампактна матэрыялы аб карных аперацыях, праведзеных германскімі акупантамі на тэрыторыі Беларусі ў 1942 г., захаваны на двух мікрафільмах пад № 215 і 280. Так, на першым з іх на 520 кадрах, ці архіўных аркушах змешчаны звесткі пра карныя аперацыі “Бамберг”, “Патсдам”, “Арол”, “Майскі жук”. З матэрыялаў бачна, што з 26 сакавіка па 6 красавіка падраздзяленні 707-й пяхотнай дывізіі, 102-га славацкага пяхотнага палка і 315-га нямецкага паліцэйскага батальёна праводзілі карную аперацыю “Бамберг” у раёне на поўдзень ад Слуцка і на паўднёвым захадзе Бабруйска, у час якой былі забіты не менш за 4 396 мясцовых грамадзян, у тым ліку партызан. У ходзе аперацыі загінулі 7 карнікаў. Былі ўзяты наступныя трафеі: 47 адзінак зброі і прадукты сельскай гаспадаркі, у тым ліку 5 061 галава буйной рагатай жывёлы, коней, свіней, авечак, 115 т зерня і 120 т бульбы. У маі і чэрвені ў раёне Бабруйска былі праведзены яшчэ дзве карныя аперацыі: “Майскі жук” (9–12.05.1941) і “Патсдам” (пачатак чэрвеня 1941 г.). З боку германскіх акупантаў выкананне загадаў аб правядзенні аперацый забяспечвалі 122-і і 473-і ахоўныя батальёны, зондэркаманда Дзірлевангера, 51-ы і 122-і паліцэйскія батальёны. У ходзе карных аперацый было забіта не менш 1 620 мірных жыхароў, у якасці трафeyaў узята 260 коней. Партызаны ў ходзе аперацыі “Майскі жук” забілі 10 карнікаў. З 15 ліпеня па 7 жніўня 1942 г. адбылася адна не толькі з самых працяглых, але і маштабных

карных аперацый пад назвай “Арол”. У ёй бралі ўдзел падраздзяленні адразу дзвюх ахоўных дывізіяў – 203-й і 286-й, якія разам з 2-м паліцэйскім палком і карным батальёнам пад камандаваннем Дзірлевангера праводзілі больш чым трохтыднёвую аперацыю ў раёне Бабруйска–Магілёва–Беразіно. У выніку яе правядзення былі забіты 1 381 чалавек, 428 захоплены ў якасці працоўнай сілы; захоплены 399 адзінак баявых узбраенняў, таксама 39 адзінак цяжкай зброі. Апроч таго, было захоплены 2 838 галоў буйной рагатай жывёлы, коней, свіней, авечак. У ходзе аперацыі карнікі страцілі 25 сваіх падначаленых [15; 16].

У канцы верасня і ў пачатку кастрычніка 1942 г. цягам 11 дзён у раёне паміж Полацкам і Віцебскам адбывалася карная аперацыя пад назвай “Маланка”, у ёй удзельнічалі падраздзяленні 286-й ахоўнай дывізіі, чатыры паліцэйскія батальёны і іншыя паліцэйскія часці. Як вынік – 567 забітых мірных жыхароў, а таксама 8 карнікаў. На працягу двух дзён, з 16 па 18 ліпеня, у раёне Ельска палявая жандармерыя, у тым ліку падраздзяленні з Мазыра, праводзіла карную аперацыю “Балотная кветка”, у ходзе якой былі забіты каля 1 000 мясцовых грамадзян [17; 18].

Разглядаючы карныя аперацыі 1942 г., неабходна адзначыць, што адной з самых вялікіх была карная аперацыя “Балотная ліхаманка”, якая праходзіла цягам цэлага месяца, з 22 жніўня па 21 верасня 1942 г., на тэрыторыі генеральнай акругі Беларусь, г.зн. у яе паўночна-заходняй і цэнтральнай частках. Месячная аперацыя забяспечвалася 1-й пяхотнай брыгадай СС, 2 паліцэйскімі палкамі, 7 батальёнамі мясцовай паліцыі і 2 000 ахоўнай паліцыі. Як вядома, гэтай аперацыяй кіраваў начальнік СС і паліцыі Генеральнай акругі Беларусь К. фон Готберг. Вынікам карнай акцыі стала забойства 10 063 мірных грамадзян, з якіх 8 350 яўрэяў, звыш 1 200 чалавек былі вывезены ў якасці працоўнай сілы. Сельскагаспадарчыя трафеі былі нязначнымі – 62 кані, 5 кароў і невялікая колькасць прадуктаў сельскай гаспадаркі [19, S. 899].

На думку нямецкага гісторыка К. Герлаха, з карнай аперацыі “Бамберг” пачынаецца серыя ваенных мерапрыемстваў супраць беларускага сялянства з мэтай яго рабавання, забойства і вывазу ў Рэйх у якасці працоўнай сілы. Галоўнай адметнасцю выбару месцаў правядзення такіх аперацый з’яўлялася прамая залежнасць ад знаходжання партызанскіх зон. Менавіта ў такіх раёнах адбываліся вялікія карныя акцыі, прычым не толькі з мэтай барацьбы з партызанамі на тэрыторыі Беларусі. Для гэтага выкарыстоўвалася тактыка, адпрацаваная на адной з першых аперацый пад кодавай назвай “Бамберг”. Яна падзялялася на 4 фазы: 1) стварэнне вялікага катла; 2) звужэнне катла; 3) ліквідацыя катла; 4) татальная зачыстка тэрыторыі, калі яе ахвярамі становіліся жыхары вёсак, якія знаходзіліся ў гэтым катле. Як вядома, вышэйшым законам вядзення вайны на ўсходзе нацысцкае кіраўніцтва аб’яўляла «патрэбы ваеннай эканомікі», да ліку якіх адносілася прадукцыя сельскай гаспадаркі, а таксама людскія рэсурсы – гэтак званае выкарыстанне чалавека ў якасці працоўнай сілы на прадпрыемствах Рэйха і захопленай усходняй тэрыторыі, у тым ліку ў Беларусі [Там жа, S. 889].

Аналіз выяўленых колькасных звестак, датычных агульных вынікаў правядзення 9 вышэйзгаданых карных аперацый на тэрыторыі Беларусі ў 1942 г., сведчыць пра маштабы нацысцкіх забойстваў партызан, мірнага насельніцтва, жанчын, старых, дзяцей, у тым ліку яўрэяў: усяго было забіты 29 619 чалавек, сярод іх 13 164 яўрэі; 7 рома (цыганоў). Захоплена ў якасці сельскагаспадарчых трафеяў 15 809 галоў буйной рагатай жывёлы, свіней, авечак і 325 коней, а таксама 1 793 т зерня і 120 т бульбы. У ходзе правядзення антыпартызанскіх аперацый карнікі страцілі 69 падначаленых.

Такім чынам, даследаванне новых дакументальных крыніц, захаваных сярод матэрыялаў нямецкай трафейнай калекцыі “Александрыйскія мікра-фільмы”, сведчыць аб значных маштабах вынішчэння мясцовага грамадзянскага насельніцтва, у тым ліку яўрэяў, былых савецкіх ваеннапалонных у ходзе правядзення карных акцый на тэрыторыі Беларусі цягам 1942 г. Крытычны аналіз выяўленых гістарычных фактаў на цяперашні час асабліва неабходны для паказу не толькі наступстваў генацыду грамадзянскага насельніцтва на акупаванай беларускай тэрыторыі, але і вяртання ў пантэон нацыянальнай памяці гэтай катэгорыі пацярпелых ад вайны. У сем’ях, якія вынеслі на сваіх плячах цяжар прымусовай рабскай працы на захопленай беларускай тэрыторыі, і праз 80 гадоў пасля яе пачатку маўкліва зберагаецца памяць аб тых трагічных старонках жыцця соцень тысяч грамадзян нашай краіны. Вяртанне гэтых імёнаў у агульны спіс ахвяр Вялікай Айчыннай вайны з’явілася б важным крокам па ўшанаванні такой суровай старонкі ў нацыянальнай хроніцы памяці і фарміраванні якасна новага ўзроўню гэтак неабходных элементаў сучаснай культуры памяці ў беларускім грамадстве ў Год гістарычнай памяці ў Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

1. Без срока давности. Беларусь : преступления нацистов и их пособников против мирного населения на оккупированной территории БССР в годы Великой Отечественной войны. Витебская область. Сборник архивных документов и материалов / сост.: А. Р. Дюков, В. Д. Селеменев (рук.) [и др.] ; редкол.: А. К. Демянюк [и др.]. – Минск : НАРБ ; М. : Фонд «Историческая память», 2020. – 932 с.

2. Без срока давности. Беларусь : преступления нацистов и их пособников против мирного населения на оккупированной территории БССР в годы Великой Отечественной войны. Гомельская область. Сборник архивных документов и материалов / сост.: А. Р. Дюков, В. Д. Селеменев (рук.) [и др.] ; редкол.: А. К. Демянюк [и др.]. – Минск : НАРБ, М. : Фонд «Историческая память», 2021. – 576 с.

3. Без срока давности. Беларусь : преступления нацистов и их пособников против мирного населения на оккупированной территории БССР в годы Великой Отечественной войны. Могилёвская область. Сборник архивных документов и материалов / сост.: А. Р. Дюков, В. Д. Селеменев (рук.) [и др.] ; редкол.: А. К. Демянюк [и др.]. – Минск : НАРБ, М. : Фонд «Историческая память», 2021. – 520 с.

4. *Новікаў, С. Я.* “Александрыйскія мікрафільмы” як новая архіўная першакрыніца ваеннай гісторыі Беларусі / С. Я. Новікаў // Вести Ин-та совр. знаний. – 2000. – № 2. – С. 60–69.
5. *Кубека, С. П.* Пачатак Вялікай Айчыннай вайны ў дакументах нацыянальнай калекцыі “Александрыйскія мікрафільмы” / С. П. Кубека // Весці Беларус. дзярж. пед. ун-та. – 2001. – № 2. – С. 149–152.
6. *Новікаў, С. Я.* Эканамічная палітыка нацысцкай Германіі ў Беларусі 1941–1944 гг. (агляд крыніц і германскай гістарыяграфіі 1990-х гадоў) / С. Я. Новікаў. – Мінск : МДЛУ, 2002. – 219 с.
7. Генеральны план “Ост” (Generalplan Ost) // НАРБ. – МФ 101. К. 3600137–36000240.
8. Ereignismeldungen aus der UdSSR № 1–100 // НАРБ. – МФ 131. К. 721355–722737.
9. Ereignismeldungen aus der UdSSR № 101–173 // НАРБ. – МФ 132. К. 722741–723915.
10. Ereignismeldungen aus der UdSSR № 174–195 // НАРБ. – МФ 131. К. 723917–724695.
11. *Gerlach, Ch.* Die Einsatzgruppe B / Ch. Gerlach // Die Einsatzgruppen in der besetzten Sowjetunion 1941/42. Die Tätigkeits- und Lageberichte des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD / hrsg. von Peter Klein. Bd. 6. – Berlin : Druckhaus Hentrich, 1997. – S. 52–70.
12. Кароткі змест дакументаў па карных аперацыях “Нюрнберг” і “Гамбург” // НАРБ. – МФ 115. К. 698603–698968.
13. Кароткі змест дакументаў па карных аперацыях “Грыф” і “Карлсбад” // НАРБ. – МФ 117. К. 656114–657394.
14. Кароткі змест дакументаў па карных аперацыях “Грыф” і “Карлсбад” // НАРБ. – МФ 126. К. 738611–738681.
15. Кароткі змест дакументаў па карных аперацыях “Бамберг”, “Патсдам”, “Майскі жук” і “Арол” // НАРБ. – МФ 215. К. 000001–000521.
16. Кароткі змест дакументаў па карных аперацыях “Бамберг”, “Мюнхен”, “Гобург” і “Сяброўства” // НАРБ. – МФ 273. К. 000001–000786.
17. Кароткі змест дакументаў па карных аперацыях “Фрыда”, “Праныра”, “Маланка”, “Чорна-бурая ліса” і “Позні збор ураджаю” // НАРБ. – МФ 280. К. 000066–000491.
18. Кароткі змест дакументаў па карных аперацыях “Балотная кветка” // НАРБ. – МФ 298. К. 000398–000600.
19. *Gerlach, Ch.* Kalkulierte Morde. Die deutsche Wirtschafts- und Vernichtungspolitik in Weißrussland 1941–1944 / Ch. Gerlach. – Hamburg : Hamburger Edition, 1999. – 1232 S.

Поступила в редакцию 19.05.2022